

LÆSTADIANERNE PÅ HAMARNES

Jens-Ivar Nergård, UiT Norges arktiske universitet

«Avvisning av storsamfunnet som økonomisk tilpasningsform», var Ottar Brox' gjennombrudd som samfunnsforsker. I artikkelen fra 1964 møter vi det marginaliserte bygdesamfunnet Hamarnes i hans beskrivelse av en storfamilie i et lite bygdesamfunn som lever av småbruk og fjordfiske. Det spesielle ved bygda er at husholdene ikke har blitt med i den utviklingen som preget kystsamfunn flest i området etter krigen. I stedet har de valgt å stå utafor og lever tilbaketrukket fra utviklingen som foregår i bygdas nære omverden. Det sentrale temaet Brox setter seg fore å undersøke, er Hamarnes-familienes avvisning av den framvoksende velferdsstaten. Teksten reiser spørsmålet han får med alle deres grunner til å velge som de gjør. Er han nær nok livet til dem han studerer?

Livet på Hamarnes

Artikkelens sentrale utgangspunkt er at livet i den veiløse bygda i Nord-Troms er selvvalgt.¹ Bygda er isolert, ligger ut mot den åpne kyststripen og mangler både veiforbindelse og havn. Bofellesskapet er en storfamilie med voksne mennesker i 60-årene. Det er ikke ført strømlinje fram til bygda, og husene varmes opp med ved fra skogen de eier. Parafinlamper er lyskilden i

¹ Hompland 2015.

hus og uthus. Det er heller ikke ført telefonlinje fram til bygda, og den har ikke daglig postgang. Bygdefolket lever spartanske liv.² Brox sier i innledningen til teksten at hensikten med den er å utvikle en enkel modell til analyser av småsamfunn, særlig deres akseptering eller avvising av «enkeltinnovasjoner» eller av storsamfunnet som helhet. Han oppfatter at modellen også kan være nyttig for utredning av fraflytting eller utflytting fra marginaliserte samfunn, men medgir at materialet teksten bygger på er avgrenset, og av den grunn knapt kan regnes som en empirisk undersøkelse.

Beboerne i det lille lokalsamfunnet er tre brødre og deres livsledsagere. Husholdene lever av småbruk og fiske i fjorden. Barna har forlatt bygda og må regnes som fraflyttet. Til tross for likheten mellom husholdene framhever Brox deres «forskjellige valgsituasjoner» og har en gjennomgang av forholdet mellom beboernes livssituasjon og forståelsen av livet sitt på Hamarnes. Han har registrert at bygda merker seg ut fra nabobygdene på den andre siden av fjorden der folk har fått vei, strøm og det meste av det han kaller «velferdssamfunnets goder». I nabobygdene lever folk i en moderne økonomi som er basert på kommersielt fiske, jordbruk, arbeid ved større industrianlegg eller i administrasjon og sørvisnæringer. Noen av dem oppfatter folk på Hamarnes som «gammeldagse raringer», men Brox aksepterer ikke uten videre denne vurderingen. Han setter seg i stedet fore å fordype seg i Hamarnes-folkets tenkning om sitt eget liv og sin egen økonomiske situasjon. Samtidig har han registrert at folk på Hamarnes aldri har gjort krav på elektrisk kraft, telefon eller andre goder som nabobygda nyter godt av, og som velferdssamfunnet måtte skaffe om de ba om det. Brox skriver:

Noe av det enkleste var å skaffe telefon, som en skulle vente at folk som bodde så isolert, måtte motta med åpne armer. På Hamarnes skulle det bare ei kort linje til [...]. På tale om elektrisk kraft ga innbyggerne på Hamarnes uttrykk for bitterhet over at alle andre hadde strøm, men ikke de. Det faktiske forholdet er at de aldri hadde krevd kraftlinjer fremført, til tross for at kommunale og fylkeskommunale myndigheter ville ha strukket seg svært langt for å kunne tilfredsstille et slikt ønske. En elektrifiseringsprosent som nærmer seg 100, er nemlig for mange det beste kriterium for velferdssamfunnets suksess, og i den politiske agitasjon et godt argument for at styresmakterne legger forholdene godt til rette for folk i utkantene [...].

² Brox 1964.

Videre noterer Brox:

Dagsavisene gikk det ikke an å holde på Hamarnes fordi de ble for gamle [...]. Den eneste publikasjonen en så, var av typen «For fattig og rik» og «Bed og Arbeid». [...] [Begge skrifter som ble distribuert av læstadianske forsamlinger.] [...] Radio fantes, men det måtte spares på batteriet, så en hører vesentlig bare værmeldingene og knapt nok nyhetene. Jeg har opplevd at husfaren har forlangt radioen avslått når dagsnytt begynte. I ett tilfelle hadde radioen stått stum i 3 år «fordi batteriet var oppbrukt».³

Brox går ikke med på at folk på Hamarnes frykter verden utafor og av den grunn avviser den. Han aksepterer heller ikke at avvisningen av «storsamfunnet» er et uttrykk for beboernes isolasjon: «I stedet for å nøye oss med den slags etikettering, bør vi prøve å sette disse «avviks-fenomenene» i sammenheng med andre forhold ved disse folkenes liv – deres

Brox forstår bygdefolkets avvisning av de godene de kunne hatt som resultatet av en økonomisk kalkyle han selv gjør på deres vegne, men antar at folk selv kunne gjort. Han oppfatter at valgene de har gjort gir «de beste muligheter for å realisere sine overordnede verdier» de selv oppfatter er innebygget i livet de lever på Hamarnes. Med dette utgangspunktet gir han en kalkyle som han antar samsvarer med hamarnesingenes egen vurdering av sin situasjon.

Siden gårdsdriften bare bidro med naturalia til eget forbruk, hadde husholdene ingen pengeinntekter derfra. På gården dyrket de poteter til eget bruk og høstet jordene for å skaffe vinterfôr til noen dyr som ikke er spesifisert i teksten. Teknologien var enkel. Brox omtaler den som «primitiv» i anførsel. Ett av fjøsene var en jordgamme. Husholdene hadde felles hest, hjulslede til sommerbruk og vanlig slede til å kjøre ved hjem fra skogen om vinteren. Det var rikelig med brensel i skogen nær boplassene. Brox bemerker at mer jord kunne ha blitt dyrket, men at husholdene ikke produserte mer enn de selv trengte, fordi det ikke var avsetning for overskuddet. Av den grunn brukte de hverken kunstgjødsel eller kraftfôr for å øke produksjonen. Gårdsdriften var helt tilpasset husholdenes eget forbruk.

³ Brox 1964.

Fisket i fjorden ble drevet med de tradisjonelle krokredskapene jukse og line. Til vinterfisket etter torsk brukte de garn som ble sydd hjemme på gården. Torsken som ble fisket gjennom vinteren, ble tørket på hjell og solgt til en omreisende oppkjøper om våren. Salget av fisk var den eneste kilden til kontantinntekt bygdefolket hadde gjennom året.

Husene på Hamarnes var av flere typer og størrelser. Noen var bygd med «krigsskademidler», mens andre var bygd før krigen. Alt var selvbygd av materialer fra skogen de selv eide. Utrustningen av husene var enkel og praktisk. Brox beskriver oppholdsrommet i det ene: «Det var utfyllt av seng, kokeovn og kaffebord. Veggene var dekorert med et kjempemessig Jesusbilde og diverse fotografier av slekt i Amerika [...]»⁴

Det Hamarnes-folket kjøpte inn til gården og husholdet, ble skaffet i en så uforedlet form som mulig: «Det gjelder å spare kontanter, men ikke nødvendigvis å økonomisere med arbeidstimer som i perioder ikke er bruk for i andre gjøremål.»⁵ Fiskerne på Hamarnes kjøpte aldri ferdige garn, bare tråd og tauverk som de selv bandt garnene av når det var tid til det.

Naturalhushold og selvberging var de sentrale stikkordene for levemåten på Hamarnes. Innkjøp var stort sett begrenset til det de ikke laget eller produserte selv, i hovedsak mel, sukker og kaffe. Brox vet at beboerne på Hamarnes mottok den offentlige støtten de hadde krav på, men han regner det ikke inn sin kalkyle over husholdenes økonomi. Han gir oss i stedet et bilde av de overveielsene han tenker husholdene på Hamarnes selv gjorde når de avsto det velferdssamfunnet kunne tilby dem. For fisket viser han en konsekvenskjede han antar at folk på Hamarnes selv kunne gitt:

Nøkkelen til økt inntjening og en bedre kontantøkonomi lå i fisket. Hamarnes hadde imidlertid to viktige utfordringer som var avgjørende for bygdefolkets valg: Bygda hadde ikke havn og ville heller ikke få det i overskuelig framtid. Det hindret husholdene økt inntjening i fisket. Om inntektene fra fisket skulle økes, måtte det fiskes med flere garn. I sin tur ville det kreve større båter enn dem de brukte. Disse båtene kunne settes på land mellom hvert sjøvær, men båtstørrelsen hindret å fiske med flere garn. Mulighetene til økt inntjening i fisket manglet. En helt ny situasjon åpnet seg ved overgangen til nylongarn, men husholdene på Hamarnes hadde ikke behov for å øke kontantinntektene sine.

⁴ Brox 1964.

⁵ Brox 1964.

Brox ser sammenhengen mellom å investere i nylongarn og mulighetene for elektrifisering i husholdene. Elektrisitet ville ikke hatt avgjørende virkning på inntektene, men ville lett føre til installering av nye redskap som skapte nye behov. Med elektrisk lys, elektrisk komfyr og andre hjelpemidler ville folk lett oppfatte nye hjelpemidler som naturlige og nødvendige.

En utfordrende avgrensing

Jakob Meløe skriver i en kommentar til Hamarnes-teksten:

Det vil fremgå, under min gjennomgang av Brox, at jeg regner det for noe av det fineste med Hamarnes-artikkelen at den forklarer det folk gjør slik de selv begrunner det de gjør. De tankeformer og forståelsesformer som er operative i Brox' artikkel, er også operative i folks hverdag.⁶

Meløes vurdering av Hamarnes-teksten som en livsformsanalyse kan oppfattes å samsvare med Brox' egen. Utfordringen med denne avgrensingen er at Brox selv gir livet på Hamarnes et kulturelt bakteppe som krever en bredere redegjørelse enn den han selv gir. Han opplyser at folket i bygda er læstadianere. Om og hvilken betydning det kan tenkes å ha for deres avvisning av det samfunnet som puster dem i nakken utenfra, vurderer han ikke, til tross for at han selv argumenterer for at det har stor betydning:

Det at de avviser storsamfunnet og alt dets vesen, hjelper til å beskytte deres egne verdier og dermed deres måte å leve på. Det forbauser oss ikke at disse folk er læstadianere. I denne trosretnings store periode ser vi jo nettopp at læstadianismens asketiske syn på dette livs goder harmonerte eksemplarisk med de troendes muligheter for å skaffe seg disse godene.⁷

⁶ Meløe 1997.

⁷ Brox 1964.

Den læstadianske bevegelsen har historisk hatt stor betydning for og innflytelse over folkelivet der den slo sine sterkeste røtter. Dens betydning for kultur- og samfunnsutvikling i samiske og finske eller kvenske bosettingsområder har vært gjennomgripende. Vekkelsesbevegelsen oppsto i Karesuando på 1840-tallet, og grunnleggeren var den svensk-samiske teologen Lars Levi Læstadius (1800–1861) som var prest der mellom 1826 og 1849. I bevegelsens opphavsområde var samene i flertall, men med betydelig innslag av finske og svenske bosettere.⁸

Det læstadianske grunnmaterialet

Den læstadianske bevegelsens store betydning for samiske og kvenske samfunn i Nord-Norge har noen av sine sterkeste røtter i brobyggingen mellom vekkelsen og den åndelige tradisjonen som preget miljøene fra før. Vekkelsen må derfor også forstås som en reorientering i eldre kulturtradisjoner i området der den oppsto. Læstadius kom til Karesuando i 1826 uten denne forståelsen, men de 23 år han var prest i et miljø som vesentlig var samisk, endret hans oppfatning av det samiske og finske miljøets åndelige tradisjon. Læstadius snakket lulesamisk og finsk i tillegg til svensk og hadde de nødvendige forutsetningene for å nå fram til folk i kirkesognet. Kirka strevde med å få feste i et område som historisk var preget av en naturreligiøs åndelig tradisjon.

Da Læstadius kom til Karesuando, var kirka nesten nybygget. Han merket tidlig at folk lyttet til hans prekener, «men inte ett ord af dessa predikningar följde dem hem».⁹ Reindriftsfamiliene i området levde et nomadisk liv og flyttet mellom beiteområdene hele året. Fra høsten til våren var dyrene på sine vinterbeiter på svensk side av riksgrensen, men fra april til september oppholdt mange av siidaene seg på sommerbeitelandet på kysten i Norge. Læstadius så betydningen av å holde kontakt med reindriftsmiljøet også når det var borte fra Karesuando. Han besøkte derfor siidaene gjennom fem til seks uker hver vår og sommer.¹⁰ Det var et anstrengende presteliv, men det førte Læstadius nærmere den samiske kulturen som han allerede arbeidet med i større vitenskapelige tekste. Det gir inntrykk av

⁸ Kristiansen 2005.

⁹ Boreman, Dahlbäck og Læstadius 1965: 73.

¹⁰ Boreman og Dahlbäck 1965.

hans nærhet til samisk kulturtradisjon som han også kjente fra sin mors slekt.

Hans personlige nære forhold til samisk tradisjon kom under en visitasgudstjeneste i Åsele kirke nyårshelgen i 1844. Der møtte han den unge samiske Milla Klemetsdatter, som han omtaler i «Ens Ropandes Röst i Öknén».¹¹ Møtet med henne fikk stor betydning for hans menneskelige og teologiske utvikling. Han ga Milla navnet «Maria», etter Jesu mor, som en anerkjennelse av hennes bidrag til hans egen åndelige forvandling.

Læstadius' bidrag til vekkelsen var at han aktivt brukte samisk mytologi og fortellinger i sine prekener, i tillegg til at menigheten selv brakte det inn i kirkerommet. Det bidro sterkt til vekkelsen at den aktiverte samisk tradisjon og gjorde den til en del av kirken. Det er både en viktig del av læstadianismenes forutsetning og av dens egenart. Læstadius skapte teologiske uttrykk for sammensmeltingen av de to tradisjonene som ble et særtrekk ved den læstadianske bevegelsen. Den fikk et folkelig grunntrekk som ble avgjørende for videre utvikling og forankring i samiske og kvenske miljøer (fotnote 12 og 13).

Fra Karesuando spredte vekkelsen seg til de samiske og finske miljøene på Nordkalotten. Miljøet i Karesuando sendte predikanter over grensen til Norge, men tettest fulgte vekkelsen de svenske reindriftssamene som hadde sommerbeitelandet for flokkene sine på den norske siden av riksgrensen fra 1751.¹²

Læstadianismen som eksilbevegelse

Etter 1850 utformet norsk-danske myndigheter en politikk som man ønsket skulle bidra til en homogen befolkning i Norge. Tiltakene var særlig rettet mot de unge i håp om å begrense bruken av samisk og finsk i skolene. Fra tidlig 1900-tall førte politikken blant annet til internatskolene i Finnmark og Nord-Troms. Grepet skaffet myndighetene bedre oversikt og kontroll med fornorskningsarbeidet, som fra nå ble stadig mer målrettet.

Den norske sannhets- og forsoningskommisjonen som leverte sin vurdering av denne politikken til Stortinget 1. juni 1923, gjør rede for de sentrale sidene ved fornorskningen og noen av konsekvensene den fikk i

¹¹ Læstadius 1909.

¹² Pedersen 2008, Ravna 2020.

samiske og kvenske miljø. Ofrene for politikken led en ublid skjebne som de hadde få muligheter til å unnslippe. Samiske og kvenske miljø på denne tiden ikke organiserte, og deres rettigheter var fullt ut knyttet til norsk statsborgerskap. For en befolkning under sterkt fornorskningsspress ble den læstadianske bevegelsen et viktig bidrag i samers og kveners stille motstandskamp. Selv om bevegelsen primært var av religiøs natur, hadde den stor kraft til å verne om avgjørende livsverdier i samisk og kvensk tradisjon. Den kom også til å fungere som en kulturell motmakt mot fornorskningen. Den sterke forankringen i samisk og kvensk tradisjon som var arven etter Læstadius, ga bevegelsen ikke bare vern om sitt teologiske, men også sitt etnopolitiske særpreg.¹⁷

Læstadius åpnet kirken for samisk åndelighet og naturforståelse og omtalte dem som «sann frelse» og «levende tro», selv om han søkte både fysiologiske og psykologiske forklaringer på de religiøse manifestasjonene han observerte i vekkelsen. Han beskriver episoden med Sofia Persdatter som under et «anfall» fikk se inn i himmelen, kvinnen som danset av glede, og de nyfrelste som møtte Kristus lys levende. Han undret seg, men lot alt hvile trygt i sitt samiske åndelige opphav.¹³ I det samiske miljøet oppfattet folk at Læstadius aksepterte den gamle åndeligheten. Det inviterte til brobygging med kristendommen i ei ny tid, selv om den gamle aldri ble fullt ut akseptert av kirken.

Da den læstadianske vekkelsen for alvor slo røtter i Norge, etablerte bevegelsen seg mange steder i egne gudshus utafor kirkas innflytelse og kontroll. Adskillelsen var begrunnet i uenighet om lærespørsmål, men det skapte også de «frirom» folk i den læstadianske bevegelsen trengte for sin særegne åndelige orientering.¹⁴ Etableringen av egne forsamlingshus var dessuten i betydelig grad motivert av rollen kirka inntok i arbeidet med fornorskningen. Det var en viktig bakgrunn for posisjonen bevegelsen fikk i samiske og kvenske miljø. Derfor ble vekkelsesbevegelsen også en viktig kulturell eksilbevegelse.¹⁵

Hamarnes passer inn i rekken av småsamfunn langs kysten i Nord-Norge som søkte vern i den læstadianske bevegelsen. Vekkelsen fungerte som en overbygning over marginaliserte fellesskap som manglet annen organisering. Til tross for den systematiske fornorskningen bevarte mange samiske og kvenske miljø sin kulturelle sjel, og de holdt levende sin his-

¹³ Læstadius 1909.

¹⁴ Kjølås 1996.

¹⁵ Nergård 2019, 2025.

torie, sine levemåter og sin åndelige tradisjon. Der myndighetene forventet et kulturelt hamskifte blant samer og kvener, motsatte folk og lokalsamfunn seg de radikale endringene. Den læstadianske bevegelsen ble en sentral og organiserende drivkraft i en delvis uartikulert motstand mot fornorskningen. Selv om den lyktes i mange lokalsamfunn, kom den aldri helt i mål. Bygdesamfunn gled umerkelig inn i språk- og kulturskiftene uten at drivkreftene var synlige, men folk bevarte samtidig sin tradisjon i det livet de levde. I Ullsfjord brukte mange besteforeldre på 1970-tallet samisk som førstespråk. Hverken skolen eller foreldrene var synlig opptatt av samisk språkdød, selv om mange foreldre var meget bevisste om sin samiske historie. Noen i disse bygdene sluttet på 1960- og 1970-tallet offisielt å være samer og kvener og ble læstadianere i stedet. Når det norske ble framhevet, var det enklere å skjule det samiske og kvenske for offentligheten. Da den kulturelle revitaliseringen kom i disse samfunnene tidlig på 1980-tallet, ble de første sameforeningene etablert. For mange var de kulturelle tapene ugjenkallelige.

Hamarnes-studien som kulturanalyse

Da Brox skrev artikkelen om Hamarnes i 1964, hadde Norge og særlige den nordlige landsdelen ei mørk fornorskningshistorie bak seg, selv om noen hevder at den fortsatt varer. Denne historia hadde ingen plass i norsk samfunnsforskning, til tross for at de samiske miljøene hadde vært opptatt av den i flere tiår.¹⁶ Brox er derfor både nær og langt borte fra en viktig side ved det temaet han tar opp i artikkelen.

Han hevder at folk på Hamarnes i mange generasjoner hadde vært norske. Det var tidligere en vanlig måte å omtale fornorskningen nordpå. Da det samiske og kvenske ble mer synlig på 1970-tallet, kom mange i disse miljøene fram fra sine skjulesteder, både i læstadianske forsamlinger og i det alminnelige folkeliv. De glemte, fornektede og skjulte familiehistoriene folk hentet fram, skapte både konflikt og forsoning. Noen steder bidro de til kulturelle tilfriskningsprosesser og at folk ble tryggere på sin historie og kulturarv. Andre steder ble det spektakkel og kamp om fortida. De læstadianske forsamlingene som hadde vært skjulested for mange samer og

¹⁶ NOU 2003: Sámi oahpahesddjeoahppu: 16-20, Larsen 1912.

kvener, ble nå også forhandlingsarenaer om fortida. Mange fant tilbake til kulturarven som slektene hadde forsøkt å skjule eller legge bak seg.

Lyngen-retningen, som læstadianerne på Hamarnes antas å tilhøre, oppsto i det sjøsamiske miljøet i Nord-Troms. Etter hvert slo denne retningen røtter på kysten fra Nordland til Finnmark. Opphavsmannen var predikanten Erik Johnsen (1842–1941) fra Kåfjord. Han ble tidlig involvert i det læstadianske miljøet i Karesuando og var i en periode engasjert av den svenske kirke som predikant for reindriftssamene som krysset riksgrensen med flokkene sine. Johnsen kom etter hvert i tvil om den dominerende stillingen det læstadianske opphavsmiljøet i Sverige hadde i bevegelsen. «Moderforsamlingen» var forankret i innlandsmiljøet, der reindriften sto sentralt, mens Lyngen-retningen kulturelt var forankret i det sjøsamiske miljøet i Nord-Troms. Læremessig og teologisk orienterte Lyngen-retningen seg nærmere Luthers teologi enn Læstadius.¹⁷

Erik Johnsen var fra Manndalen, drev gård og deltok i fisket på lik linje med andre i det sjøsamiske miljøet. Det kulturelle grunnmaterialet han hadde fra hjemstedet var en livsanskuelse sterkt forankret i den sjøsamiske tradisjonen. Han var formet av det miljøet han levde i, og det formet i sin tur Lyngen-læstadianismen med sin gudstro sterkt preget av nøysomhet og enkle levekår. Den spartanske levemåten var sterkest påvirket av levekår i barsk natur og var i utgangspunktet ikke forbundet med Lyngen-læstadianismen. Når den nøysomme og spartanske levemåten likevel fikk tilnærmet sakralstatus i Lyngen-retningen, hadde det sammenheng med at den bidro til å forsoner folk med konsekvensene av en livsform og natur som ikke ga rom for ekstravaganse. Gud aksepterte det nøysomme livet som fullverdig. Det bidro til å gi den nøkterne og spartanske levemåten verdighet og egenverdi.

Miljøene utafor forsamlingene heftet seg likevel på diskusjonene om en nøktern livsførsel som foregikk i læstadianske forsamlinger. Diskusjonen om juletre og gardiner i vinduene er velkjente tema. Tromsø-avisene brukte dem i mange år som underholdning om læstadiansk julefeiring.

Lyngen-retningen ble tidlig på 1990-tallet splittet. I store trekk bevarte det opprinnelige miljøet i Nord-Troms sin nøkterne livsstil, mens den nye progressive delen av bevegelsen som er etablert i bymiljøet i og nær Tromsø, ble farget av et urbant liv. De konservative, som selv omtaler seg som «fundisene», har i større grad enn de progressive bevart idealet om

¹⁷ Andreassen, Kristiansen og Larsen 2024.

den nøysomme levemåten og grunnverdien om å være fornøyd med livet som det er og det som er mulig innafor de rammer naturen selv setter for en forsvarlig levemåte. Det krever en livsform og levemåte som tar vare på skaperverket slik man oppfatter at den som skapte det, forventer. Slik utgjør det gamle Lyngen-læstadianske miljøet et verdifullt bidrag til skånsom naturbruk. Den nøkterne naturbruken og vernet av naturen mot unødige inngrep er i samisk og læstadiansk sammenheng i tråd med Guds vilje.

I denne tradisjonen har naturen sitt eget språk og henvender seg direkte til den som høster. Det er en naturforståelse som uttrykker den erfaring og innsikt folk og livsformer har opparbeidet seg gjennom generasjoner. Samspillet mellom naturen og livsformene er nedfelt i naturpraksiser som er sterkt normdannende og hører til naturbrukens bør. Hvert sted og hver ressurs har sine egne normer for bruk. De uttrykkes ofte gjennom stedlige, kosmologiske skikkelser som vokter ressursene og minner folk om behovet for skånsom og forsvarlig forvaltning av dem. De normdannende skikkene synliggjør naturens tålegrense. I et økologisk perspektiv påminner de om grensene naturen selv setter for forsvarlig naturbruk. I sårbar natur er det viktig å være på rett side av den kritiske grensen naturen selv setter.

Samiske naturområder har av tradisjon blitt høstet av lokale fellesskap. De kjenner og deler normene for bruk og fordeling.¹⁸ Vi finner dem i det samiske fortellingsmaterialet som normativt bidrar til forsvarlig naturbruk. I en annen sammenheng har jeg omtalt dem som *sakralisert* erfaring.¹⁹ Det er fellesskapenes innsikt i naturens bærekraft og de grensene for naturbruk som ikke må overskrides.

I det læstadianske miljøet går det en linje mellom den naturorienterte livsanskuelsen og levemåter med høy bevissthet om forsvarlig naturbruk. I denne tradisjonen er naturen både livets fundament og Guds ansikt. Selv om Ottar Brox' artikkel om Hamarnes både er grundig og innsiktsfull, mangler den noe vesentlig i forståelsen av samisk og læstadiansk naturforståelse. Derfor er det berettiget å stille spørsmål ved hans forsøk på å forstå folks forskansning mot «storsamfunnet» i ett av disse miljøene. Han ser bort fra livsverdier i en sterk naturtradisjon som har fått fornyet aktualitet i vår tids naturkrise.

Læstadianerne han møtte på Hamarnes, var kanskje forut for vår tid. Brox' rause imøtekommenhet mot samfunnet han møtte på Hamarnes,

¹⁸ Nergård 2025.

¹⁹ Nergård 2006, 2019.

rekker ikke helt fram til de dypeste sidene ved deres liv og verdier. Avvisningen han så, kan også forstås som deres forsøk på å hegne om livsverdier som stikker langt dypere enn de Brox oppdaget i sine kalkyler over lønnsomhet. Folk på Hamarnes kan oppfattes å ha sin lojalitet til naturen og livsmiljøet som vanskelig lar seg beregne i kalkyler av den typen han presenterer. Disse verdiene er ikke bare grunnmur og overbygning i livet på Hamarnes, men grunnlaget for en framtidig global levemåte der naturen bevares som en levedyktig ressurs. I det lange løp er det eneste måten å bevare naturen på. I læstadiansk sammenheng betyr det å ta vare på skaperverket som vi må anta er et vesentlig poeng i Hamarnes-folkets avvisning av livet som storsamfunnet inviterte dem til. Avvisningen var deres bidrag til å verne om verdier som både tar vare på menneskets verdighet og naturen. Ottar Brox den eldre, med sin store innsikt i økologi og vern av naturen, hadde kanskje ikke nøydt seg med min kritiske kommentar til hans tidlige verk uten selv å utdype den.

Referanser

- Andreassen, B.O., Kristiansen, R.E. og Larsen, R.I. (red.). (2024). *Læstadianismens historie i Norge*. Stamsund: Orkana Akademisk.
- Bjørklund, I. (1985). Fjordforliket i Kvænangen. Fra samisk samfunn til norsk utkant 1550-1980. Oslo; Universitetsforlaget.
- Boreman, P., Dahlbäck, G. og Læstadius, L.L. (1965). *Lars Levi Læstadius och hans gärning: Festskrift till hundraårsminnet av hans död den 21 februari 1861*. Stockholm: Diakonistyrelsens bokförlag.
- Brox, O. (1964). Avvisning av storsamfunnet som økonomisk tilpasningsform. *Tidsskrift för samfunnsforskning*, 5(1), 1–12.
- Fokstad, P. (1926). Samisk skoleplan, 103–108. I Ræder, A. (red.): *Den parlamentariske skolekommissjon. Utkast til lov om folkeskolen på landet*, bd. 2. Oslo.
- Hompland, A. (2015). Avvisning av storsamfunnet som økonomisk tilpasningsform. *Sosiologen*. <https://sosiologen.no/ideer/sosiologisk-kanon/avvisning-av-storsamfunnet-som-okonomisk-tilpasningsform>
- Kjølaas, P.O. (1996). *Bibelen på samisk: En bok om samisk bibeloversettelse*. Oslo: Det Norske Bibelselskap.
- Kristiansen, R.E. (2005). *Samisk religion og læstadianisme*. Bergen: Fagbokforlaget.

- Larsen, A. (2013 [1912]). *Bæivve-Alggo: Dagen gryr*. Overs. H.O. Lindbach. Karasjok: ČálliidLágádus.
- Læstadius, L.L. (1909). *Tidskriften Ens ropandes röst i öknen. Åren 1852–1854*. Utg. J.F. Hellman. Uleåborg: Aktiebolaget Oma Kanta's tryckeri.
- Læstadius, L.L. (2003). *Fragmenter i lappska mythologien. Gudalära*. Red. og innl. P. Posti. Skibotn: Angelica Forlag.
- Meløe, J. (1997). Vitenskapsteori uten lærebok. I Meløe, J., Lia, K., Overrein, A. og Solberg, M. (red.): *Tromsøvarianten – erfaringer med en filosofisk arbeidsform*. Tromsø: Stallo Forlag.
- Nergård, J.-I. (2006). *Den levende erfaring: En studie i samisk kunnskapstradisjon*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Nergård, J.-I. (2019). *Dialoger med naturen: Etnografiske skisser fra Sápmi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nergård, J.-I. (2025). *Forsoning med tapt tid: Samisk oppgjør med urett og kolonisering*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Pedersen, S. (2008). *Lappekodisillen i nord 1751–1859: Fra grenseavtale og sikring av samenes rettigheter til grensesperring og samisk ulykke*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla (Diedut 3/2008).
- Pentikäinen, J. (2000). Lars Levi Laestadius as Sami Mythologist and Mythographer, 41–74. I Pentikäinen, J. (red.): *Sami Folkloristics*. Turku: Nordic Network of Folklore / Åbo Akademi University.
- Ravna, Ø. (2020). Den grenseoverskridende reindriften og beiterettighetene. *Lov og rett*, 59(8), 474–492.